

Marko
Hudnik

Habent sua fata

Pesniku Valentinu Cundriču

Podoba Kovalskega

Razmeroma prijeten obraz, malce moti samo tisti roteči pogled, ne veš, ali morda od tebe česa ne terja. Precej poln sicer, z rahlo povešenimi lici in ob straneh povešenimi vekami: izpod njih pa gledajo črne oči, kot je bilo pravkar rečeno. Pri tem obrazu se povest začne, saj ga on sam opazi nekega sobotnega popoldneva, v eni izmed prostih sobot: znano fotografijo, sam jo je poslal na ta naslov s pripombo uredniku, da je zdaj

takšen: tista prejšnja fotografija ga potvarja, izraz okrog ust na tisti starejši da je trd in zadržan, takega bi on sam (Jakob Kovalski) pripisal kvečjemu kakšnemu tehničnemu risarju. Kar v resnici tudi je (namreč tehnični risar), ampak noče, da bi tudi tu izpadel kot... In tako dalje in tako naprej.

Šopi gostih črnih las *tudi tu* silijo na vse strani, čelo se zdi nizko. Seveda: na kasnejši fotografiji, — na tej, ki je natisnjena ob njegovem prispevku v *Književniku* — učinkujejo usta malce izmučeno in skorajda brezupno. Fotografirat se je šel takoj potem, ko je naredil voziški izpit. Pač za voziško izkaznico. Izpit je opravil z muko in v strahu, sumil je, da za tretji poskus ne bi več zmožal poguma. Vendar je bil toliko priseben, da je prosil znanca, naj mu napravi še en posnetek, do pasu in v bolj sproščeni drži. Umetniški portret, je poskusil uganiti znanec. Kovalski naj bi bil na tem »portretu« zbran in zamišljen — roke je držal sklenjene v naročju — izraz pa je ostal, kot rečeno, malce trpeč.

Tak se je zdel sam sebi, ko je našel v pisalni mizi deset let star posnetek, neprimeren za v *Književnika*. Potem se je domislil: enako brezupno (čeprav ne tako roteče) gleda z nekaterih dagerotipij njegov mladostni idol Dostojevski. O vsem tem govorijo zapiski Kovalskega (piše jih zdržema že dvajset let, vse do časov, o katerih tu poročamo).

Tam piše v zvezi s to fotografijo — v času, ko je bil že skoraj prepričan, da bo v *Književniku* izšel odlomek iz njegovega proznega dela:

»Masohistični videz kot na eni izmed Dostojevskijevih slik. Nič za to: po Miškinovih kaligrafskih sposobnostih lahko sklepamo, da je imel *idiot* zanesljivo roko. Torej bi bil lahko tehnični risar, kot jaz.«

Iz česar lahko sklepamo, da mu je knez Miškin vzorec, s katerim si razjasnjuje sam sebe. In da nosi podobo Dostojevskega — skupaj z vsemi pisateljevimi lastnostmi — kakor zastavo pred sabo. Verjetno vedoč, da se je rahlo šepasti Lermontov podobno opajal s predstavo kruljavega Byrona, — in tako dalje in tako naprej.

Priimek

Podoba o njem, ki jo dobimo iz njegovih zapiskov, ni tako živa kot fotografija v *Književniku*. Vse se nam kaže oddaljeno: kot bi kukali skozi narobe obrnjen daljnogled. Kolikor gre za nadrobnosti, so to *zapisane* nadrobnosti. Samo to nam je znano, kar je bilo zapisano, in samo toliko nam je zanesljivo, da smo pripravljeni verjeti: da je res (če je res) nekje tako zapisano. Vsa telesnost je potemtakem precej daleč, čeprav hkrati vemo, da je Kovalskemu telesnost nadvse pomembna.

Tu seveda ne moremo obnoviti absolutne bližine, ki jo je imel Kovalski sam do sebe v določenih trenutkih, ko je »lovil stik z vesoljnim fizisom«. Tu gre le za očem primerno bližino prepisanih (ponovljenih) črk, ki sestavljajo dele posameznih zapisov. (Zapisi Kovalskega so datirani, vendar datumskih zaznamkov ne bomo prepisovali.) Kovalski nikjer ne navaja svojega naslova; tako kot drugim piscem dnevnika se tudi njemu ne zdi potrebno, da bi navajal svoje osebne podatke. Lahko bi tu seveda navedel besede svojega znanca, s katerim se je srečal na ulici in ki ga je ogovoril: ti, Kovalski, če greš zdaj v *biro*, bi mogoče ...

... Vendar pri nas ne gre za ta primer.

Ime Kovalski torej nikakor ni uradno potrjeno in sodi v razred »rahlo premaknjenih dejstev«. To pomeni, da se priimek lahko glasi tudi Povalski (ali Powalski, saj je očitno poljskega izvora). Pri tem sledimo duhu začetih in dokončanih proznih spisov Kovalskega: tudi on si je v njih rad privoščil podobne »rahle premike«. Več o tem kasneje.

Zanesljivo pa je naslednje: njegovi sorodniki so si (zdaj pa govorimo o času pred predzadnjo vojno, takrat so se namreč pri nas pojavili prvi prevodi Sienkiewiczovih romanov) kdajpakdaj v domačem krogu privoščili tole šalo: omenili so možnost, da izvirajo od Povale iz Tačeva. Gre kajpak za častitljivega viteza, junaka Sienkiewiczovega *Potopa*. Kovalski nekje omenja to družinsko famo, zato izbira priimka Kovalski vendarle ni povsem naključna.

Posebnost te podobe

Da je levica odrezana tik pod ramenom, nas ne bi smelo vreči iz tira. Končno bi lahko pomislili na okvaro v klišeu ali celo na dosti manj alarmantno napako, ki je nastala tako, da je pač na tem mestu zmanjkalo tiskarskega črnila. Kovalski bi se lahko o tem prepričal, če bi šel v bližnjo knjigarno po drug izvod, — in če tam na kritičnem mestu ne bi bilo bele (oziroma sive) lise.

Težava pa je v tem: na podobi Kovalskega v *Književniku* resda manjka levica, na njenem mestu pa ni nikakršne lise. Na sliki je na tistem mestu ozadje, kot se spodobi: rob stola, kos stene s tapetami in tapiserijo, vse je približno tako, kot je bilo zares v dnevni sobi znanca Kovalskega, fotoamaterja, h kateremu se je Kovalski napotil, ko se mu je tako mudilo za voziško legitimacijo. Voziški izpit je naredil tik pred koncem tedna, pravzaprav v četrtek. Dražilo ga je, ker je avto stal že nekaj časa pred hišo — neuporabljen.

Znanec je torej — če naj zdaj najprej absolviramo to zgodbo — izdelal fotografije v rekordnem času. Kovalskemu pa to ni prav nič pomagalo. Urad, ki izdaja voziška dovoljenja, naslednji dan ni delal. Povsem nepričakovano (nepričakovano za Kovalskega) je prišlo do visokega obiska, sprejemne svečanosti so potekale prav v predverju občinske skupščine. In bil je petek. Tako lahko domnevamo, da se je Kovalski vozil v soboto in v nedeljo brez dovoljenja (čeprav ne brez izpita). Res lahko pod datumom (ki je enak datumu, ko se je visoka osebnost dejansko mudila v občini »Kovalskega«) najdemo tale zaznamek: »Danes še ne bi smel voziti.« Tri dni zatem (verjetno v ponedeljek) pa piše: »Včeraj in predvčerajšnjim prevozil 55 kilometrov.«

Prisotnost *fizisa* v tem zapisu Kovalskega učinkuje precej komično. Človek bi si želel brati podobno natančen zaznamek o tem, kako je potekalo fotografiranje. Vendar v sočasnih zapiskih ni ničesar o tem: Kovalski je bil takrat ves v ognju novopečenega vozištva. Okoliščine, v katerih je nastala tista fotografija, omenja šele mnogo let kasneje: pač v zvezi s šokom, ker je bil nepričakovano soočen s fotografijo pohabljenca.

Kdo? in zakaj?

Nagnjenje vsakega med nami, da se ob soočanju z nemogočim (čudežnim, nerazložljivim) v določenem trenutku ustavi in opusti nadaljnje iskanje: nemogoče je najti rešitev, zato poiščimo krivca! Ta vedenjski preobrat je nastopil tudi pri Jakobu Kovalskem, — že nekaj minut zatem, ko je spoznal, da na mestu, kjer bi morala biti roka, ni nič zabrisano, pač pa se prostorski kontinuum razločno nadaljuje v ozadje (stol, tapeto ali kar bi že moralo biti tam).

V dnevniku Kovalskega ni poročil o podobnih primerih — namreč, o drugih nadnaravnih pojavih in o krivcih zanje. Tam (v njegovih zapiskih) najdemo poročila o marsičem, ničesar pa ni o kakšnih *nenavadnih* dogodkih. Razen če se na to nanaša skrivnostni stavek, v katerem se takole spodbuja: »Odslej si zapiši vse, česar se boš domislil o podobnih primerih: vse, kar si tudi zares doživel.«

Sveda bi lahko na podlagi tega sklepali, da so se Kovalskemu že prej dogajale podobne stvari. Bile pa so brez dvoma, kaj šele, da bi jih poskušal naprtiti hudobiji drugih ljudi. Tu, v zvezi z brezroko fotografijo pa takoj trčimo ob omenjeno značajsko slabost: namreč, da skuša svojo (umsko?) nemoč pripisati zlim skritim silam, *zakulisnim dejavnikom*. Že ta izraz Ko-

valskega nam pove, da vzrokov za težave ne išče v območju nadnaravnega, — pač pa tam, kjer jih slutijo tudi mnogi sodobniki: v območju — le kako naj se tu izognemo pleonazmu? — v območju moči. No ja: v območju oblasti, »politike«.

Zdaj se ponuja vprašanje, ali ne gre morda za človeka, ki se ga v življenju drži smola; ki ima, kot pravimo, slabe izkušnje. Ki se mu kar naprej dogajajo tako imenovane krivice. Vse kaže, da to ni primer Kovalskega. Kovalski se je razmeroma zgodaj sprijaznil z nepomembnim, a dobro plačanim mestom risarja v nekem *biroju*. Po mnogih dnevniških namigih sodeč, je povsem zadovoljen z delom in z zaslužkom. Imamo dovolj dokazov za trditev, da je imel skozi daljše obdobje razmeroma trden standard. Za to se mu ni bilo treba preveč prizadevati, — ne tako ne drugače. Tu in tam naletimo na obrobne opazke o nakupih in popravilih, pa o daljših potovanjih, nikjer pa ne najdemo niti besede o kakšnih finančnih težavah. Zdi se, da je imel majhno jadrnico s kabino — pač glede na to, da najdemo opombe o vabilih na večdnevno plovbo, ničesar pa ne o odzivih na ta vabila. Tu gre tudi za (verjetno) precej dragoceno hi-fi aparatur, ki mu omogoča, da je zadnja leta v stalnem stiku s prijatelji, ki so nadomestili prvotnega (Fjodorja Mihajloviča): s Prokofjevom, Rahmaninovom, Bartokom, Stravinskim; pa še z novejšimi špansko piščimi pesniki, — te posluša v izvorniku, zraven pa jih prebira v dvojezičnih špansko-srbohrvaških izdajah.

V zvezi s tem bi lahko še omenili, da je nekoč napisal zgodbo, pravzaprav nekaj hibridnega, napol veristično poročilo o dogodkih, napol glasbeni esej. Gre za glasove zgodovinskih oseb, ki naj bi se pogovarjale z njim, ko je poslušal eno izmed svojih priljubljenih skladb: ko jo je poslušal triindvajsetič. Vse skupaj bi skorajda spominjalo na priklicevanje duhov in bi torej sodilo med tiste nerazumljive pojave, ki si jih je treba zapisati: če ne bi šlo zgolj za literarno domišljijo.

Pa vrnimo se k manjkajoči roki: ta seveda nima zveze z Bartokom in Stravinskim: »Verjetno je tu po sredi glavni urednik, ali pa, kar bi bilo še bolj groteskno, kakšna oseba, ki biva v senci urednika; kakšna tajnica, kakšen manj znani član uredništva, ki si lahko vse dovoli.«

In še: »Podobne stvari pa so se mi že dogajale. Takrat sploh nisem reagiral.«

Predzgodovina

V zgornjem navedku se očitno skriva namig, namig na dogodek, ki sodi v sedemdeseta leta. Takrat je Kovalski pisal glasbene ocene in *marginalije* za revijo, katere vodstvo si je, ne čisto po pravici, zaslužilo ime *plačana opozicija*. Kovalski je bil eden njenih obrobnihih dopisnikov. Zdi se, da je stanoval samo nekaj blokov od urednikovega bivališča, in vendar se skoraj nikoli nista videla iz oči v oči. Kovalski je torej sodeloval nekako od daleč. Prispeval je obilo drobiža, s kakršnim se pač zapolnijo strani v zadnji tretjini številke. Kot tak seveda ni bil niti malo zapostavljen: urednik *Tabora*,

rdečeličen in kremenit narodnjak, mu je (zaradi domnevne privrženosti Kovalskega stvari) pogosto pisal. Urednik Kovalskemu sicer ni zaupal svoje telefonske številke — kot znan garač je potreboval mir — vendar si je znal vzeti čas za dopisovanje. Vsakih nekaj mesecev se mu je oglasil s kratkim pisemcem, pa čeprav niso službene zadeve tega zmeraj zahtevale. Mogoče se mu je Kovalski prikupil tudi s tem, da se je v določenem obdobju bolj poredko oglašal v *Književniku*: takrat je njegova fotografija obležala neuporabljena v uredništvu te *zaprashene* revije.

Vseeno pa je bil Kovalski na čase upravičeno zaskrbljen: zdelo se mu je, da je s tem, ko je po malem poskušal sedeti na dveh stolih, postal tu in tam rahlo sumljiv. Nejasno je domneval, da to prav njemu ni dovoljeno: se pač ne sme prištevati med Jupitre, prej med voličke. Iz teh opazanj pa ni ničesar izvajal, kvečjemu to, da se je, kot rečeno, v *Književniku* bolj redko oglašal. Kasneje pa je postalo drugače, svoji udeležbi in neudeležbi je začel pripisovati nerazumno velik pomen. Sam pogosto ironizira sile neba in sile pekla, ki da se dajejo za posameznikovo dušo, vendar je jasno, da se v vsakem ironičnem stališču skriva zaresna misel. *Književnikova* šega (po zaslugi katere je sodelavec ob vsakem svojem prispevku lahko občudoval svoj lastni obraz) se mu je začela kazati kot nekakšen volilni golaž; finejša — in bolj humana — finta kremenitega *Taborjevega* urednika (ko si je ta jemal čas za dopisovanje s sodelavcem brez imena) naj bi bila učinkovit protigolaž. Domneval je tudi, da vidi urednik *Tabora* v tej človeški pozornosti hkrati tudi svojo sveto dolžnost do *stvari* — in do vseh pravilno čutečih.

Te sume in domneve povzemamo po novejših zapiskih Kovalskega, — skupaj z osebno prizadetostjo, ki se mu kdaj pa kdaj proti volji tihotapi med vrstice.

Kovalski je nekega lepega dne v sedemdesetih letih prejel od urednika razglednico. Kartico, ne pismo: to je bilo malce nenavadno, dotlej je namreč vsa poročila s te plati dobival v ovojnicah; to naj bi mu nemara povedalo, da njuno dopisovanje ni za vsake oči. In če se je zdaj ta navada pretrgala, bi lahko pomenilo, da je konec zaupljivosti med urednikom in dopisnikom? Sporočilo na kartici je bilo kratko in malce skrivnostno. Kovalski je v njem zaznal drobno, nevidno bodico — še preden je do konca prebral. Poglejmo, kaj piše o tem.

Vsebinsko urednikove razglednice si je Kovalski prepisal v dnevnik, kot sledi:

»Ste že imeli v rokah novo, 11. številko *Književnika*? — Oglejte si no prispevek na strani 1048. Habent sua fata — fotografije.«

Tega si Kovalski ni izpisal takrat, ko je dopisnico prejel, pač pa dosti kasneje, v času, ko ga je moril strah, da je prišel v nemilost pri nekem drugem uredniku (pri uredniku *Književnika*). Kovalski je bil na obe reviji ves čas naročen in si je vse številke vestno spravljjal. Zdaj mu je bilo treba samo še pobrskati po starih — prav zares zaprašenih — letnikih, da bi se otresel napadov preganjavice. (Ti so se ga lotevali v valovih, kot nekakšni porodni popadki: pač v zvezi s popadlom levico.) Zdi se, da je izhod iz tega

bolesnega stanja videl v tem, da se je treba dejavno upreti usodi. Seveda je s tem mišljena najbolj pretanjena oblika dejavnosti: sklenil je, da bo svoje najbolj skrivne misli — tiste, ki bi ga lahko v zadnji instanci pripeljale med zidove norišnice — razgrnil pred očmi kulturne javnosti — in sicer skupaj z vsem dokaznim materialom. Z drugimi besedami, začel je pisati nekakšno kratko povest, nekakšno kroniko svojih težav. Ker se mu je zdelo, da mora biti v navedenosti nadvse stvaren, je izhajal iz materiala, iz dejstev. Poiskal je staro korespondenco z uredništvu, na dan je privlekel inkriminirane številke revij. Vendar je obtičal pri tej fazi, pri zbiranju stvarine.

(V pričujočem spisu torej izpolnjujemo njegovo lastno voljo: sestavljamo mozaik, ki ga je očitno sam nekoč nameraval sestaviti.)

Ni nam težko ugotoviti, da Kovalski v zvezi s temi detajli sploh ni fintiral! Na omenjeni 1048. strani *Književnika* lahko — če poznamo bodisi Jakoba Kovalskega bodisi nekega drugega sodelavca te revije: Karla Ukmarja — najdemo nekaj, ob čemer bi se nam lahko rahlo zvrtilo v glavi. Na tej strani se namreč začena »nadaljevanje in konec« proznega sestavka, katerega avtor naj bi bil Karlo Ukmar. Obvezna *književniška* podoba ob naslovu pa ne kaže Ukmarja, pač pa Jakoba Kovalskega. Na to zamenjavo se je torej urednik *Tabora* čutil dolžnega opozoriti svojega sodelavca.

Reakcije na zamenjavo. Prvi namigi na domačo sceno Kovalskega

V času, ko je Kovalski prejel kartico z izboljšanim latinskim citatom (o usodi knjig, o usodi podob), še ni imel v rokah 11. številke *Književnika*. To mu že lahko verjamemo. Prav prostodušno sporoča, kako je bil zbezan, ko je vzel revijo iz poštne omarice in prvič pokukal vanjo, še bolj zvečer, ko si jo je lahko v tišini svoje spalnice natančno ogledal. Lahko si predstavljamo, da se je to dogajalo v času, ko je bil njegov nepravi oči Kerkiranis odsoten. (Kerkiranis — več o tej osebi bomo povedali kasneje — se je namreč »vsake toliko časa« umaknil iz stanovanja, v katerem je *delil gospodinjstvo* z Jakobom in njegovo materjo.) Če je bilo tako, ni bilo razloga, da bi bilo treba po hamletsko prisluškovati šumom iz sosedne spalnice. Prav lahko pa si predstavljamo, da bi bila zmedenost Kovalskega ob *premiku realnosti* še veliko večja, če ne bi bilo poprejšnjega latinskega opozorila. Kdo ve, mogoče ima prav drobna puščica *Taborjevega* urednika zasluge za to, da se notranje ravnesje Kovalskega ni porušilo že takrat, v zgodnjih *sedemdesetih* (in ne šele ob ponovnem incidentu v isti reviji v začetku *osemdesetih*). Pri tem pa ne bi bilo treba prav nič poudarjati urednikove domneve rahločutnosti. Urednik kratkoživnega *Tabora* gotovo ni eden tistih, ki kar naprej mozgajo o primernem in o neprimernem ravnanju z ljudmi (pač v smislu permanentne psihoterapije). Le zakaj naj bi brez posebnega razloga gojil dvome o duševnem zdravju sodelavcev — se pravi ljudi, ki so se opredelili za *pravo* stvar? Sam je kremenit in od sodelavcev nagnonsko pričakuje, da so takisto kremeniti. Na duševno bolezen (on bi temu rekel razrvanost in bi vse skupaj pripisal nemoralnemu in mehkuznemu življenju)

gledam kot na nekaj, kar je konec koncev zunaj dosega človeških ukrepov — kolikor prizadeti seveda ne zna poskrbeti sam zase.

V tem primeru pa je povsem primerno ukrepal. Na Kovalskega je njegovo obvestilo vsekakor blažilno delovalo — in tisti tanki posmeh, ki ga je Kovalski občutil, je učinkoval še posebno zdravilno. Tako pa je vse skupaj požgečkalo samoljubje Kovalskega. Biti spet postavljen na *Književnikov* forum, pa čeprav po pomoti in brez lastne pobude! Prva misel Kovalskega je bila nemara taka: natisnili so mojo sliko, torej me na vsak način želijo imeti zraven! Pri količjak razsodnem umu pa se take bolne finte pri priči sprevračajo v iztreznjenje: tako tako, veselim se torej umišljene slave, rad bi se kitil s tujim perjem, pa so se v resnici le ponorčevali iz mene.

Skoraj gotovo je Kovalski takrat prezrl še dodatno *neprijetnost*: Karlo Ukmar (avtor zgodbe, ki je bila objavljena skupaj s fotografijo Kovalskega — je svojemu junaku dal ime Kovalski. Prav, če bi šlo za vsakdanje ime, tu pa je bila koincidenca le preveč pomenljiva. Kovalski je bil torej v tej številki kar dvakrat prisoten: kot fotomodel in kot dajalec priimka. Se je branju izognil zato, ker je slutil dodatne težave? Tako — psihološko in adlerjansko obravnavanje usodnih zadev pa je bilo Kovalskemu v tem času povsem tuje. Vsaj v zvezi s tako afero. Kar zadeva občutljivost, strah pred tem, da bi se osmešil: o tem se je dovolj odkrito in kar preveč na široko razpisal njegov mladostni idol Dostojevski. Zanj ta vidik ni več aktualen. Kolikor je Kovalski o tem kaj zapisal (zapisal pa je kasneje, v času brezroke fotografije), se je izražal tako, da ne more biti dvoma: pri njem in zanj je pomembna samo ontološka plat. Gre mu le za to, »da si, ali pa te ni,« za možnost bitja in izginotja: ob zavesti, da te »tisti zgoraj« lahko izbrišejo — z eno samo potezo — ranjeni ponos ni več odločilen.

Takrat — v zgodnjih *sedemdesetih* — pa on sam ni bil ogrožen. Še na misel mu ni prišlo, da je namesto njega udarjen nekdo drug (Karlo Ukmar). Premik v realnosti (Kovalski namesto Ukmarja) je nanj učinkoval zgolj pripravljalno. Nekje je bila nakazana smer za kasnejši vdor prenapete ideje, — »da te lahko meni nič tebi nič izbrišejo, z eno samo potezo: pa čeprav ti, za začetek, vzamejo samo levico.«

Ukinitev revije Tabor

Od tega, da izbrišejo posameznika, pa do tega, da zradirajo (odrinejo v ozadje, osamijo, onemogočijo) celo družčino, je le korak. Pravzaprav bi morali to premisliti v obratni smeri: taka usoda prej in pogostejše doleti družčino kot posameznika. Individuum si že kako najde prostor za preživetje. In kaj zbuja (po Kovalskem) posamezniku večjo skrb: to, da boš prej ali slej ukinjen ti sam, ali to, da se na tvoje oči ukinja bohotna, mnogoobetajoča rast družčine? Zdi se, da je bil Kovalski v tem času pravi mojster za ponotranjenje — nase in vase-prenašanje družbenih skrbi. Njemu samemu nikoli ni grozilo kaj konkretnega. Nikoli ni šlo za to, da bi onemogočili njega: saj je bil že tako od vsega začetka, morda ne da bi se tega zavedal, domala čisto onemogočen. Kljub občasnim objavam v *Književniku*, *Taboru*

in drugod nikoli ni imel »imena«. Ko so ob ukinitvi revije *Tabor* zbirali protestne podpise, se je kajpak podpisal tudi on. Ko pa je predsedujoči velmož na zadevnem zborovanju prebral podpise, je podpis Kovalskega kar spustil. Mogoče ga ni znal prebrati, mogoče mu je bilo ime preveč neznano. Kovalski je ta izpad komentiral takole: »Seveda, lahko bi se bil podpisal s tiskanimi črkami. S tem pa bi samo priznal, česa se bojim: namreč, da sem tudi tu že vnaprej izbrisan.«

V istem zapisu pa omenja anekdoto o istem zborovanju: ko je predsedujoči — ugledni zgodovinar starejšega rodu — govoril o naših sporadičnih političnih homatijah, je vsakokrat, ko bi moral imenovati Kocbeka, kiksnil: vsakokrat je pomotoma rekel Kardelj. O tem si lahko mislimo svoje — ne glede na komentarje Kovalskega. Edvarda sta oba, si je nemara podzavestno mislil akademik. Kovalskemu bi lahko ta znak akademske senilnosti služil kot razlaga in kot pojasnilo, zakaj ugledni mož ni mogel razbrati njegovega podpisa. Dnevnik Kovalskega pa nam ponuja drugačno razlago: Kovalski je, tako se nam zdi, potreboval nekakšen humoristični detajl, čveko, ob kateri bi se lahko bolj sproščeno otresel svoje malenkostne zamere. Odriniti je moral misel, da se je nemara sam namenoma precej nerazločno podpisal — pač v podzavestnem strahu pred ukinitelji; odgnati je moral tudi nič kaj prijetno misel, da je tudi tu, pri Taboru, pravzaprav odveč, da je, kljub temu, da se v reviji tu-in-tam pojavlja črno-na-belem, že vnaprej izbrisan. Spet enkrat se je moral posloviti od zgodovine? In odreagirati je z bežnim zmigom z rameni, s šalo o tem, kako je zgodovinarju-akademiku eden izmed naših vodilnih politikov povsem zamenljiv z drugim.

Na več mestih pa je izpričano, da je šla Kovalskemu ukinitiv »opozicijske« revije vendarle malce na živce — in do živega. Preden spregovorimo o tem, pa še nekaj: omenili smo razglednico, s katero je bil Kovalski obveščen o dejstvu, da se je — pa čeprav brez lastne krivde — pojavil na straneh *Književnika*. Torej se spodobi, da omenimo še neko drugo depešo, dopis, ki Kovalskega po svoje — pač po volji stvára predanega urednika — povezuje z zgodovino. Nekaj mesecev za prej omenjeno je Kovalski dobil še eno razglednico. Vse kaže, da si je Kovalski v tem obdobju vendarle priboril status »enega naših«, človeka, ki ga je treba obveščati o skupnih zadevah.

Prejem te druge dopisnice si je Kovalski zabeležil v času, ko so že mnogi vedeli, da bo *Tabor* v kratkem odpravljen. Pravzaprav pa bi morali govoriti o samoodpravi, saj revije uradno nihče ni odpravil: nehala je izhajati (bojda) zato, ker ji je usahnil vir finansiranja. Urednik je to stanje omenil, iz njegovih besed se je dalo razbrati, da nam grozi nekakšna vesplošna suša. Ni pa si mogel kaj, da ne bi Kovalskemu tudi tokrat poslal tujejezičnega citata. »Sicer pa,« mu je pisal, »qui vivra, verra!«

Kovalski se nikoli ni učil francoščine, vendar je takoj razumel. Kdor bo doživel, bo lahko presodil. Kogar Bog ne bo za časa k sebi poklical, mu ostane, da bo — morda — priča Dogodkov. Kovalski se je čutil počaščenega in to posebej omenja! »Če ti mož takega kova pošlje francoski izrek, je tako, kot če bi ti pomežiknila znana lepotica.«

In vendar ni šlo za salonske zadeve, šlo je za zgodovino: Za delno — neznatno — vpletenost Kovalskega v ta proces. Nekaj tednov za tem je bilo protestno zborovanje, o katerem smo tu že nekaj malega poročali. V naslednjih mesecih je postalo očitno, da bo šel *Tabor* po poti vsega živega.

Ta razvoj pa je vendarle vplival na Kovalskega; kakor mnogi njegovi rojaki se je počutil prav osebno prizadetega. Prišlo je do določenega zastoja, tu in tam: v deželnem in tudi v njegovem merilu. Pri njem osebno je ta zastoj trajal dalj časa. Nekaj let ni v časopise pošiljal nekakršnih prispevkov, odtajal se je le takrat, kadar mu je kak urednik poslal pošto s prošnjo, naj kaj pošlje za tedensko literarno prilogo. Nič ne omenja, da bi sploh kaj začel. Dnevniški zapisi postajajo kratki in stvarni. Omenja nekakšen lipov čok, omenja nakup nekakšnih nožkov. Toži o težavah, ki da ga spremljajo na vsakem koraku, ker se ni učil anatomije. Hkrati pa ga »rešuje dejstvo, da mu podzavest sproti dobavlja neizčrpno število človeških podob: sami obrazi, za katere vem, da jih buden nisem nikoli videl, ne na sliki ne *in natura*.« Vse kaže, da se je za nedoločen čas posvetil novemu konjičku: rezljanju figuric iz lipovine. Seveda je zdaj bralčeva stvar, kako bo ocenil ta nenadni izbruh konkretne čutnosti — hlepenja po hrapavem, grčastem, otipljivem — pri človeku, ki je bil vseskozi vaje tlorisov, narisov, abstraktnih linij. Kaj naj bi bilo to, regresija, zasilni izhod? Kam je došel zajetni, zasopli, črnooki tehnični risar v naših sedemdesetih letih, v petem desetletju svojega pohajanja tod naokrog? Se ga je polotilo zimsko spanje, letargija? (Saj je bilo jasno, da z rezljanjem nikamor ne bo prišel.) Omenja občutek, ki nam je vsiljen od zunaj: da je vse zaman, verižniki plešejo kankan.« Ta Kosovelov verzni par je priljubljena krilatica Kovalskega, že od prej, zdi se pa, da je še nikoli ni navajal s tako peklenskim veseljem.

Ni pa mu dano, da bi često pozabil na literaturo. Nekje omenja, da ga je gospa ta in ta (materina prijateljica) vprašala, ali kaj piše. »Potrpežljivo sem rekel, da ne, pa ji ni zadostovalo, hotela je vedeti, zakaj: saj mi je v določenem obdobju vendar tako dobro kazalo? — Odvrnil sem ji, da sem naveličan, da se mi vse skupaj gnusi. Zakaj nisem bil kar tiho?«

Kovalski privatno

Pisati o tem, kako se je Kovalski pobiral z ljudmi na vsakdanji, zasebni ravni, pomeni tako rekoč čarati iz nič, tako malo je o tem zapisanega. Mogoče bi nam bilo v pomoč, če bi se nam posrečilo razrešiti kakšno njegovo »šifro za zasebno rabo«: na primer tisto o »hamletski domači sceni«? No, poskusimo kar s tem.

Zasebna hamletska scena Kovalskega: zdaj smo si to po svoje (malce svobodno) prepisali in že nam zazveni malce bolj domače, obetajoče, skorajda umljivo. Izraz *scena* tu vendar ni uporabljen v starem, znanem pomenu, pač pa se pritikajo moderni slangovski prizvoki, v slogu kot *scena za požit* ali *prišel je na sceno*, kot slišimo govoriti mlajše sodobnike Kovalskega. Kovalski uporablja ta jezik samo takrat, kadar govori o sferi,

ki jo zdajle načenjamo: o tem, kar se mu dogaja kot kolegu v *te-beju* (tehničnem biroju) in doma, kot sostanovalcu matere in očima. Njegova mati, kot vse kaže, ni poročena z moškim, ki stanuje v skupnem gospodinjstvu z njima, zato izraz očim mogoče niti ni čisto na mestu.

Nekaj domnev o tej skrivnostni osebi (starem Klavdiju) lahko postavimo na podlagi osnutkov za kratke zgodbe. Kovalski je delal te osnutke v času, ko je »moški v osebi Klavdija« prvič pričel stanovat skupaj z njima.

Zdi se, da v tem trikotniku (Kovalski-mati-materin priležnik) nikoli ni prišlo do kakih odkritih sovražnosti. Še več, zdi se, da je »očim« gledal na svojega skoraj-posinovljenca z *globoko* dobrohotnostjo. Najbrž ni šlo samo za preprosta »človeška« čustva (čeprav je, kar se ve, žilavega in koščenege bojevnika nemara kdaj ganil pogled temnih oči, ko da bi duša hotela nanagloma uiti iz brezobličnega, z večnim znojem orošenega telesa). Predvsem gre za »pripadnost skupni zgodovinski usodi«: Mati Kovalskega je bila iz družine z revolucionarno preteklostjo, njen oče je bil aktivist v delavskem gibanju še v Cankarjevih časih, njen mlajši brat pa se je tolkel v Spaniji. »Skoraj vsi — vsi, ki so preživeli viharne čase,« piše Kovalski v enem svojih osnutkov, »pa so bili zbrisani z zgodovinske scene.« Jasno je, da si je tu mladi Kovalski — takrat je bil resnično še mlad — privoščil nekaj literarnega pretiravanja: materina rodbina verjetno sploh ni bila tako številna, da bi bila upravičena uporaba zgoraj navedenih nedoločnih števnikov.

V kakšnih krogih naj bi se gibale te osebe, ti »preživeli otroci revolucije,« o katerih se je namenil pisati mladi Kovalski? Zdi se, da so živeli v nekakšnem vakuumu, vsaj kar zadeva sedanost. O sedanosti ni bilo kaj reči, zanimivo pa je, da so ti junaki zanikali tudi preteklost, kajti »preteklost je sama sebe spravila v grob«. Kerkiranis (to čudno, vsekakor izmišljeno ime je dal Kovalski očimu v svojih skicah) je bil očitno eden tistih starih revolucionarjev, ki so uresničitev svojih prizadevanj dočakali tako rekoč v arestu. (Ta *tako rekoč* je seveda figura: Kerkiranis se je dejansko znašel v arestu, le da ne prav na dan izpolnitve.) Sicer pa se zdi, da je Kerkiranisovo zgodbo popisal vrstnik Kovalskega, znan pisatelj, mož, ki je bil v tistem času enako uspešen kot pisatelj in kot samoupravljaec.

(Kje so zdaj meje med resnico in književnostjo, se sprašujemo, ko povzemamo vse to.)

— V eni izmed skic Kovalskega se Miha (tj. Kovalski v zgodbi) »na skrivaj odpravi za Kerkiranisom.« Kerkiranis naj bi mu zbudil določene sume. Ko je smuknil ven v predsobo, na Mihovo čisto nedolžno vprašanje ni hotel dati odgovora. Mogoče je »Miha« sumil, da ima očim zunaj »hamletske scene« še kakšno skrivno erotično življenje, ki bi ga kazalo razkriti? V tej točki skica Kovalskega ni dovolj eksplicitna. Vsekakor je bil izid poizvedovanja takle: »Miha« opazuje izza nekega kostanja (na drugem mestu spet piše, da skozi okno parkirane *katrce*) Kerkiranisa in znanega kulturnika. Moža zavijeta v Tivoli. Kerkiranis ves čas govori, tisti drugi pa se je ves spremenil v uho. »Miha« razločno čuti, da »se je zavest tega

zapisovalca zgodb spremenila v magnetofon, v tihih večernih urah bo lahko ponovil sleherno Kerkiranisovo besedo, sleherni vzdih, sleherni premolk.« Sledi poanta: dobrih dvanajst mesecev zatem dobi »Miha« v roke knjigo, iz katere se lahko podrobno pouči o strmi življenjski poti svojega očima, — pri čemer je seveda mišljena strmina navzdol. Nemara tu zazveni tudi nekaj užaljenosti, ker se on sam ni zdel vreden očimovega zaupanja? To preveč osebno in preveč zatajeno čustvo bi gotovo skazilo obetavno zgodbo. Toda ostalo je pri osnutku.

Kje imamo zdaj »hamletsko sceno«? Ljubosumnost Kovalskega (v zvezi z materjo in Kerkiranisom) je nepotrebna podmena. Kovalski je bil ljubosumen kvečjemu na pisatelja, ki se je tako zaupno pogovarjal z očimom. On bi bil rad tam zraven! Ni si ga težko zamišljati, kako se mu je med oprezovanjem (najsi bo v *katrci* ali za kostanjem) orosilo nazaj nagnjeno široko čelo, kako si je s polzavednimi gibi otiral obrvi, da mu pot ne bi zalil očita-jočih črnih očesc. Res, morda je šlo le za prijateljsko nežnost do nadomestnega očeta, zvezano z občutkom odrinjenosti. Pravi oče Kovalskega se je po razpadu družine odselil na Primorsko, Kovalski sam pa je z njim gojil le površne stike — pač iz solidarnosti z materjo.)

Če gledamo tako (nič nam pa ne jamči, da nismo vsega tega izkonstruirali), se bo mogoče izkazalo, da se v prisposobi »domača hamletska scena« skriva sama čista božja ironija. Bi se nam zdel Jakob — tokrat ga imenujmo kar z imenom — protičloveški, če bi gojil tako nenaravna čustva, — namreč, če bi globoko čutil z očimom, če bi ga imel po tistem celo rad, — in če bi se mu hkrati zazdelo nujno potrebno, da pred ta »imeti rad« postavi kuliso v podobi »domače hamletske scene«? Pač, naravno je, da si ljubosumen na materinega priležnika, prav tako naravno pa je, da ljubosumnost, ki je ne čutiš, hliniš.

Podobne nejasnosti so še v nekem človeškem odnosu Kovalskega. Kovalski omenja v svojih dnevnikih samo eno prijateljsko osebo zunaj družinskega kroga: Valentina D.

Kdo naj bi bil Valentin? Glede njegovega poklica je vse še dosti bolj nejasno kot v Kerkiranisovem primeru. Valentin D. je oseba (se pravi: model za osebo) neke druge povesti Kovalskega. (Tu ne gre zgolj za osnutek.) Ime Valentin smo povzeli prav po tem nezanesljivem viru. Stiki med Kovalskim in Valentinom D. so bili zelo zasebni, se pravi, mogoče sta se obiskovala, mogoče sta si zaupala denarne in družinske težave, mogoče je Valentin vedel, kaj se v *resnici* dogaja na domači sceni Kovalskega; mogoče sta skupaj popivala. Vse to le v manjši meri sodi v našo pripoved. Njen stržen je, to je zdaj bralcu že očitno — v poskusih Kovalskega, da bi »vzpostavil dejansko vez s človeštvom«. Ob vsej svoji brezoblični *pojavi*, ob dejstvu, da je potekal vsak njegov premik v znamenju sopenja in potnih srag, je dejal Kovalski (v biroju, v te-beju) čedalje bolj učinkovito. V tem pa se ni mogel izživeti. Njemu samemu se je zdelo presenetljivo, da »se v takem meni čedalje bolj zaostrojuje čut za lepoto: da postane ukvarjanje z lepoto prava obsedenost.« Ne zadošča mu več pogledovanje za dekleti

(všeč so mu take z trdnimi obrisi), ne zadošča mu več komunikacija s Prokofjevom in Stravinskim: treba se je uveljaviti kot mož peresa. V to uveljavljanje pa je v določenem obdobju vpleten tudi Valentin D.

Prijatelj Valentin

Povest, katere glavni junak je Valentin D., je izšla v lokalni reviji, pravzaprav, če smo natančni: v tedenski prilogi pokrajinskega časnika. Če sodimo po zapiskih Kovalskega, je imela več odmeva od vseh drugih literarnih poskusov Kovalskega. Zasnovana je bila precej starinsko, kot »literarni portret«. Model za Valentina D. je bil tu precej zvesto podan. In vendar, glej ga zlomka: Pri Kovalskem se je v tednih po izidu oglasilo več nekdanjih mladeničev (nekdanjih pesnikov), ki so vsi po ovinkih dali vedeti, da so se v portretu prepoznali in da se na svoj način čutijo počaščene. (Tu Kovalski spet čara s številom, ki bi se lahko skrivalo za besedico »več«: mogoče je bil eden, mogoče sta bila dva.) Vse skupaj se mu je zdelo »rahlo komično, hkrati pa tudi precej neprijetno.«

»Na razstavi v loškem muzeju,« piše, »me je ogovoril M.: popolnoma je prepričan, da je on Valentin D.! Zoprno, kako bi mu mogel reči v obraz, da se moti.«

Še bolj pa ga je znervirala Valentinova reakcija. Valentin se je tudi (kajpak) prepoznal. »O tem, da sem mislil na njega, sploh ni izgubljal besed. Takoj pa se me je lotil z moralnimi napotki, česar pri njem sicer nisem vaju. Kazal je resen in zaskrbljen obraz, — pa ne zaradi tega, kar je bilo objavljeno, pač pa zaradi nadaljevanja te povesti. V »portretu« je videl odlomek večjega dela. Prav neprijetno je, da sem v zgodbi čisto mimogrede omenil Valentinovo sestro. (Marto.) Valentin je prepričan, da bom v nadaljevanju naravnost spregovoril o njeni nadaljnji usodi. V zvezi s tem me je resno posvaril. V hipu sem začutil, kako je vse skupaj odveč. Ni se mi zdelo vredno, da bi mu rekel (kar je res): da te povesti nikoli nisem mislil napisati v celoti. *Portret Valentina* je bil zgolj vaja. Sicer pa me je veselje dokončno minilo.

Kakšno veselje je minilo Kovalskega? Očitno veselje do pisanja, ki se mu je spet začelo prebujati. Mogoče mu je bil potreben prav Valentinov moralni poduk, da je spet vrgel puško v koruzo? Recimo, da ga je žalostna situacija na slovenski kulturni sceni malce omajala: prijateljevo svarilo je bilo sunek, ki ga je dokončno spodnesel.

Iz pričujočega prikaza je težko dobiti pravo predstavo o tej zanimivi osebi — o modelu za Valentina D. Značajnejš, ki zna pokazati zobe, ko gre za to, da se obvaruje dobro ime Kovalskemu in njemu bližnje ženske osebe? Torej nekakšen zakasneli vitez? (Iz objavljenega odlomka ni mogoče ugihati, kaj naj bi se v nadaljevanju zgodilo z Valentinovo sestro Marto: bo zapeljana, bo moralno in zdravstveno propadla? Okoliščine, ki so bile v tekstu Kovalskega podane, so bile očitno posnete po pravi resnici, in Valentin si je lahko na prste zračunal: v nadaljevanju sledijo taka in taka neprimerna razkritja.)

Dejansko pa je Valentin kar dvakrat obrnil stikalo pripovedne ustvarjalnosti Kovalskega: enkrat tako, drugič drugače. Tedenska priloga lokalnega lista je v letu po objavi *Mladega Valentina* začela hirati, končno je mrknila — kot se je izrazil eden izmed tamkajšnjih kulturnikov. Nekaterim se je zdelo, da je je škoda. Bilo je nekaj poskusov, da bi jo spet spravili k življenju. Pokrajinska metropola je imela svoj kulturni klub in ta je zaupal Valentinu D. mesto začasnega urednika.

V zvezi s tem je v zapisih Kovalskega nekaj namigov, ki nam meglijo podobo tega trdosrčnega značajneža. Valentin se je tak (trd, odkrit, odgovoren) kazal le v določenem trenutku: takrat, ko je šlo za lahkomišelnost drugih. Tako oceno smo izkopali iz opazk Kovalskega. Poglejmo: »Valentin pozna vsakogar, ki ima besedo v tem zanikrnem gnezdu.« — »Govori njihov jezik. Govori vsakogaršnji jezik. Zato jih je tudi znal zaslepiti. In tako so mu zaupali uredniško mesto. Končno pa mu privoščim: to je njegova šansa.« In končno: »Valentin mi je pisal, da me želi imeti med sodelavci te številke. Pravi celo, da je bil to eden njegovih pogojev: da sem tudi jaz med sodelavci. Seveda mu ne verjamem. Ta hip skušam biti razsoden v eni sami zadevi: ali lahko ta hip spravim skupaj spodoben kos proze? Mu lahko pošljem kaj, česar me kasneje ne bo sram?«

Ozadje teh izjav Kovalskega nikoli ne bo povsem osvetljeno. Lahko si zamislimo koga izmed njegovih bližnjih, kako brska — kot zdaj mi — po njegovih zapiskih. Bi tam našel kaj otipljivega o naravi odnosov med prijateljskima? O tem, kakšen je bil v resnici ta Valentin?

Iz naše perspektive so vse te nadrobnosti slabo vidne, nerazločne. Razmerje med prijateljskima si lahko zamišljamo — zakaj pa ne, to bi bilo nekaj zelo navadnega — kot bolj ali manj prisilno zvezo dveh »eksistenc«, ki jima, vsaki zase, v večerni samoti odzvanja temni svetopisemski glas: Kajn, kje imaš brata? Ugotovimo lahko le to, da se ime Valentin pojavlja v zapiskih Kovalskega poredkoma, vendar vztrajno, skozi več desetletij. Lahko bi zdaj čarali v to, lahko v drugo smer, lahko bi se prepustili toku domišljije: kaj če je Valentin popoli brat Kovalskega, nezakonski sin očeta Kovalskega in ženske, h kateri se je oče odselil, ko je zapustil družino? Kaj če sta Kovalski in Valentin gostilniška znanca, ki sta v trenutku obupa sklenila nekakšno duhovno bratovščino? Kaj če je veliki Nekdo — mogoče kateri izmed ujev Kovalskega — španskih borcev — poleg tega, da je Kovalskemu zbudil zanimanje za Lorcovo poezijo, ob neki prav posebni priložnosti izrekel takle stavek: Jakec, skrbi za fanta, popazi nanj: zanesem se nate; pri čemer je s fantom mislil na mlajšega daljnjeega sorodnika, ki ni kazal znakov, da se bo kdaj dokončno znašel v realnem življenju (kaj šele v realni politiki)? Notranji glas nas je ta hip spet opomnil, da nam ni govoriti o življenju, pač pa o literaturi. O tem, kar je bilo napisano, natisnjeno. (*Sprešano*, kakor v herbariju.) V določenem trenutku se Valentin prelevi iz junaka novele v urednika in mentorja. Stavek, ki smo ga malo prej povzeli po dnevniku Kovalskega (»... spraviti skupaj spodoben kos proze...«) ima očitno kar precej teže. Kovalskemu se je, kot vemo, kasneje posrečil nekakšen come-back. Športna terminologija

nam v tem primeru zazveni malce neresno, vendar najbrž dobro ustreza njegovemu takratnemu počutju. Saj je tudi sam uporabil ta izraz (come-back), in to celo brez vse ironije: »Za ta moj come-back ima glavno zaslug — kdo ali kaj? — tisti glas, ki mi pravi, da moram Valentina — če sploh koga — jemati resno. To so tisti trdni stopi, edina oprijemališča. Če ta klin ne tiči trdno v razpoki, bomo ubrisali v prepad.«

Ta izraz — »ubrisali« — je Kovalski verjetno neke pobral. Le kje? Najbrž v kakšnem lokalu, mogoče je kdaj pri sosedni mizi slišal govoriti prave pravcate alpiniste. Vse kaže, da je imel, ko je povzemal njihov žargon, pred očmi malo drugačna tveganja.

Za objavo v *Valentinovi številki* se je Kovalski namenil izumiti nov prijem. Vsi dotlej uporabljeni prijemi so se mu zdeli, kot pravi, »dokončno kompromitirani«. O fantaziranju ob glasbi — tako so mu nastajale črtice, ki jih je prej objavljaval v *Književniku* in v *Taboru* — sodi, da se mu tako »ne ljubi več pisati: bilo bi, kot če bi se hotel naslajati z lastno nemočjo.« O starožitnem verizmu Valentinovega literarnega portreta pa takole: »Svarilo, da naj molčim o Valentinovi sestri, me je od tega dokončno odvrnilo. Dosti je tega. Literatura ni opravljalnica, da bi bralci iz nje ugibali, čigav stric je bil pri gestapu in čigava teta je pristala v umobolnici.«

Kajpak: treba je iznajti pravo spojino realizma in fantastike. V povesti, ki je potem izšla v *Valentinovi številki*, junak ves čas fantazira, si izmišlja zgodbe in začetke zgodb, vse skupaj pa je trdno zasidrano v tleh. Junak je istoveten z avtorjem Jakobom Kovalskim. Piše se sicer Gruden in kot tak figurira tudi v naslovu: *Zapisku Alojza Grudna*. Ta objava naj bi bila prvi korak Kovalskega na »tisoč milj dolgi poti k samemu sebi«. Spet tisto znano aritmetično pretiravanje, ki pa se tu opira na znani kitajski pregovor. Piše tudi, da se »zdaj spet čuti povezanega z nekim, čeprav umišljenim človeštvom.«

To naj bi bil jezik tehničnega risarja, debeluha, ki na skrivaj hlepi po tem, da bo njegovo ime spet enkrat natisnjeno črno-na-belem v veliki nakladi?

Valentinova številka je bila jalov poskus: po tistem tedenska priloga ni več izhajala. Kovalskega pa to ni potrla, po ukinitvi *Tabora* si podobnih zadev ni več jemal k srcu. Tisto leto (po objavi *Grudnovih zapiskov*) si je napravil nekaj sto strani zabeležk, to mu je kasneje rabilo kot gradivo. Leto kasneje je iz tega nastal daljši tekst: zares zajeten kos proze, delček tega je potem izšel v *Književniku* — skupaj z avtorjevo brezroko fotografijo.

Zdaj nam bojo mogoče bolj razumljive (po paranoi zaudarjajoče) ocene Kovalskega tega pripetljaja. Po njegovem se zdaj »končno vidi, kakšne možnosti se ponujajo nekaternikom: če jim nisi po volji, te lahko preprosto izbrišejo. Nekomu se zazdi, da si za to primeren, dovolj neodporen objekt. Lahko pa se tudi zgledujejo po usodi in počnejo tako, kot počne mačka z mišjo: da odlašajo z odločilnim posegom.« — Drugi spet uporabi primerjavo z ameriškimi gangsterji: »tudi ti svojim žrtvam grozijo, da jim bojo spremenili osebni opis. Tudi pri njih čutimo v ozadju nekakšno šaljivo objestnost.«

Nikoli prej se Kovalski v dnevnikih ni tako izražal. Če sprejmemo njegov način obravnave, bi zdaj lahko rekli, da je paranoja tu vendarle malo pretežka beseda. Kovalski je bil podvržen nekakšni travmi (izgubi roke), zato bi lahko govorili o travmatski nevrozi.

Vendar, ali se ne bi poskusili vživeti v tega otožnega risarja, v tega prizadevnega delavca v te-beju? V Ljubljancana, ki združuje zveze s »podeželsko metropolo«, kjer njegov prijatelj Valentin D. deluje kot sezonski kulturnik? Poskusimo razumeti: gre za občutek, da si se znašel na majavih tleh. »Na vsem lepem si se znašel pred dejstvom, da si in te ni. Naključje? Se lahko po naključju pojaviš na fotografiji — takole brezrok?«

Tu postane ton Kovalskega nepristen. Ko da je v ozadju kaj drugega, nekakšna užaljenost. Ne strah pred ničem, pač pa negotovost, ker »tu nekaj ni v redu«. In kje naj bi bil vir neurejenosti, v njem ali zunaj njega? Na stvari pa lahko gledamo tudi čisto drugače. V strahovih Kovalskega lahko končno vidimo le literarno pozo, željo po produkciji vedno novih zamisli, idej, ki so na videz po meri resničnosti, verističnih detajlov, se pravi, nadrobnosti, ki se morda samo zdijo posnete po resnici, v resnici pa so rahlo premaknjene: in kot take se bodo kasneje pojavile v kakšni novi pripovedi Kovalskega.

Zadeva s fotografijo — z njegovo levico, ki pa je na tej fotografiji ni moč najti — prav zares učinkuje kot nekakšna pomota. Vprašanje pa je, za čigavo pomoto gre: se je motil on sam, se je zmotila usoda? Tu, v okvirih napisanega (natipkanega, natisnjenega) te dileme ni mogoče razrešiti. Ostane nam, da si priznamo: kakorkoli se obrnemo, vedno se spet znajdemo v območju istih koncentričnih krogov. V središču je slej ko prej Jakob Kovalski in realnost, s katero se sam sooča. Skuša ji nekako biti kos, si jo razjasniti; in tako pride do stavkov, kot je ta: »Mogočneži (in njihove tajnice) se po mojem lahko kvečjemu namerno motijo.« Tu si z zdravo pametjo ni več mogoče pomagati.

Prav, Kovalski je gledal na stvari po svoje, skozi prizmo svoje velike želje. Ali pa, kar bo še bolj verjetno, skozi prizmo svojega velikega strahu? Česa se je nemara bal? Tega, da bo na poti v Zgodovino (in v Literaturo) usodno obstreljen? Dogodek s fotografijo bi se komu tretjemu (komu, ki stoji ob strani) zdel nekaj čisto preprostega. Ni na nas, da razsodimo, kdo ima prav: tisti tretji, ki vidi v tem čisto vsakdanjo logiko, ali Kovalski, ki sluti, da so tu na delu mračne sile.

Bralcu bo morda težko razumeti, na kaj zdaj namigujemo. Pravzaprav namiguje Kovalski, mi pa mu skušamo slediti. Lahko bi navedli ducat mest iz njegovega dnevnika, ki govorijo o tem posebnem razpoloženju. Mogoče se nam ponuja stranska pot, bližnjica k razumevanju. Nekateri sodobniki Kovalskega so se v tem času nagibali k podobnim blodnjam — ali pa so se vsaj delali, da jih imajo. Moderni teozof (lahko bi rekli šarlatan ali mistifikator, ni važno, dejstvo pa je, da se mož postavlja z inženirskim naslovom) je v glavnem mestu izdal zanimivo razpravo, resda v samozaložbi. Tu povsem resno in odkrito izpostavlja možnost, da so oblastniki v deželah realnega socializma v resnici nekakšni čarovniki. Ti ljudje so

— piše *žolnir* v svojem spisu — nekakšni moderni magi; obdarjeni so z mistično močjo. Za to, da lahko manipulirajo z množicami, se morajo zahvaliti Duhu teme, ki je njihov skrivni sodelavec. Tu je vsekakor na delu magija. Črna ali morda bela: barva tu ni važna.

Ni znano, ali je Kovalski bral ta spis; vsekakor ga ne omenja. Res pa je, da njega obhajajo podobne misli. Ne ukvarja se toliko s Pastirji ne z vabečo močjo njihovih piščali, pač pa se posveča občutjem, ki prevevajo čredo podgan. Vživlja se v blodnjavost tistih, ki so manipulirani. Pravzaprav pa tudi tu strogo ločuje: »Moje sočutje velja le tistim redkim, ki so se zavedeli, da so manipulirani, pa še tistim, ki vsaj nejasno slutijo, da so; in njihovemu občutju brezupne izročenosti,« piše. Nedvomno tudi sebe šteje mednje. Med tiste, ki vedo, ali med tiste, ki samo slutijo?

Biti manipuliran, biti *premaknjen*: ta obešenjaški miselni preskok ni naš, povzemamo ga po svojem stalnem viru, dnevniku Kovalskega. Je komu že pred njim prišla na misel ta slangovska povezava? V njej se morda skriva tudi odgovor na to, zakaj Kovalski sam tako rad *premika* detajle, kadar se gre literata: tu — in samo tu — je on tisti, ki nekaj premika.

Zastavimo vendar to kočljivo vprašanje: je bil Kovalski *premaknjen* v tem času (v obdobju, ki se mu zdaj posvečamo)? Je bil duševno bolan? Nemara tega ne bi smeli tako naravnost postaviti. Današnja psihiatrija je čisto nekaj drugega kot tista od predvčerajšnjim, kljub temu pa se vsakdo med nami obupno bori za to, da ne bi postal njen objekt. »Dober glas« — kako lahkotna beseda, ki pa nosi v sebi skrivno težo. Res je ime Kovalski morda izmišljeno, pa kaj za to: za vsakim izmišljenim imenom se lahko skriva zaresni posameznik.

Na tem mestu torej ženemo raziskavo na tako ostrino kot nikoli poprej. Je v literaturi taka ostrina sploh umestna? Spet se lahko sklicujemo na Kovalskega, ki je sam načel to vprašanje. Na nekem mestu je sam potegnil ostrino iz varnega toka. Najbrž se je zavedal, da se lahko taista ostrina obrne tudi proti njemu.

Poučno je, da ne govori o lastni *premaknjenosti*, pač pa izraža dvom o prištevnosti vseh drugih, o normalnosti večine: »Ideja, da so vsi drugi čez les, ni posebno zdrava, pa kaj moremo: če jih količkaj pazljivo poslušáš, boš presenečen: te glave so prava smetišča različnih neuskladjljivih misli in mnenj. Tisti, ki veljajo za najbolj uravnovešene, se vsaj na zunaj še najbolj prilagajajo mislim drugih, mnenjem, ki jih po njihovem ni pametno zavračati.« In on sam? »Če pišem prozo, jo pišem zato, da bi se o nečem prepričal: rad bi vedel, ali se lahko zanesem na lastne misli. Če je moj pregled nad stvarmi jasen, so moji dvomi potolaženi.« Ali res? Je bil Kovalskega *pregled nad stvarmi* — kolikor gre za zadevo z brezroko fotografijo — zares jasen? Vendar je pripravljen odgovarjati vsaj za to, kar zapiše: »Če kaj zapišem, bom to kasneje tudi upošteval. Če bo potrebno, se bom prijel za besedo. Če si je dvoje »resnic« navzkriž, je treba najti tretjo, ki je nad njima.«

Dovolj bo: nima pomena, da bi se skupaj s Kovalskim še naprej sprehajali po kraljestvu dialektike. (Sam se ni ustavil pri navedenem.) Prav je

pa, da vemo: Kovalski je občutil bolezen duha kot svoj osebni problem. Če sumi druge (večino), jih sumi zato, ker čuti na sebi njihov sum.

V določenem trenutku — ko se ubada s tem, kam je zginila njegova levica — pa se nenadoma spomni na moža, čigar usode mu dotlej sploh ni bilo mar: na *Književnikovega* sodelavca Karla Ukmarja. Ukmarjeva fotografija se je morala nekoč (kot se morda spominjamo) umakniti v prid podobi Kovalskega. Po naključju, po volji višjih? Kakorkoli, Kovalski je tega moža za dolgo časa izrinil iz svoje zavesti.

Kovalski in Ukmar

Pravzaprav kar preseneča, kako malo se je Kovalski menil za Ukmarja po prvem incidentu s fotografijo. (Habent sua fata...) Ukmarjeve novele takrat — to smo že omenili — sploh ni prebral, tako se tudi ni mogel soočiti z dejstvom, da se junak te novele po naključju tudi piše Kovalski. Če bi se nam dalo verjeti v božansko previdnost — in če bi hkrati verjeli, da ta visoka instanca varuje svoje kliente pred soočanjem s problemi — potem... Vsekakor je nekdo ali nekaj odvrnilo pozornost Kovalskega od Ukmarjeve novele. Če bi imel Kovalski kaj čuta za humor — in očitno ga je nekaj premogel — bi bilo povsem naravno, če bi si rekel takole: po sliki sodeč sem torej jaz avtor te novele. Poglejmo no, kakšna literatura je to!

Kovalski pa je takrat gladko pozabil prebrati Ukmarjevo novelo.

Dosti kasneje pa se je nenadoma spomnil na njenega avtorja in si zaželel, da bi zvedel kaj več o njegovi nadaljnji usodi. Končno pa o njem ni vedel ničesar! Najprej je prebral »nadaljevanje in konec« Ukmarjeve novele. Našel je v njej sam sebe, se pravi svoj priimek, — ob tem se ga je polotil nerazložljiv gnus. »Čuden občutek: ko da si nekje tam za plotom zagledal svoje truplo v pokončni drži. Ko da se nekdo norčuje iz tebe? Ta nekdo pa seveda ne more biti Ukmar. Ta občutek — da je stvarnost neslan dovtip — se mi pritakne zmeraj, kadar pomislim na lastno smrt. Ampak kaj ima Ukmarjeva literatura opraviti z mojo smrtjo?«

Če bi se bil Kovalski s tem problemom (s problemom Kovalskega v noveli) soočil že prej, se pravi v času, ko je novela izšla, bi se vse skupaj končalo z nekakšno zamero, z maščevalnim omalovaževanjem Ukmarjevih literarnih poskusov. (Prav to pa je reakcija, pred katero ga je božanska previdnost, kot smo maloprej namignili, baje hotela obvarovati.) Izginotje lastne levice ga je napravilo bolj dovzetnega za tujo usodo. Kar čez noč se je samodejno vklopil v jaz-sem-ti kompleks. V Ukmarju na vsem lepem vidi svojega dvojnika in predhodnika. (Včeraj je izginil Ukmar, danes bo na vrsti Kovalski.) Ne istoveti pa se z Ukmarjem v tistem burkaškem pomenu, ki mu ga vsiljuje urednikova (ali tajničina) pomota, pač pa drugače. »Raziskal bom, ali je Ukmar zares izginil.« Kako je to mišljeno? Izginil zares — ali samo iz *Književnika*? Tukaj pa je Kovalski spet malce ohlapen. Jasno pa se vidi, da v njem ni niti sledu kakšne zamere, ker je Ukmar *manipuliral* z njegovim priimkom. Razmišlja o tem, da bi se odpravil na (in informatorja) Valentina. Spomni se, da je Valentin nekaj vedel o Ukmar-

jevi osebi. »Valentin je bil tisti, ki je namigoval, da je nekaj imel z Ukmarjevo hčerko. To pa mi je tako perfektno serviral, da sam ne vem . . . Nemara je rekel samo to, da ima Ukmar hčerko, ki je v ravno pravih letih, pri tem pa se je malce obešenjaško nasmehnil v brk. S tem je dal čutiti, kaj naj bi se bralo med vrsticami.« — »Vendar pa zanesljivo pozna tudi očeta.«

Poizvedovanje za Karlom Ukmarjem je bilo deležno usode večine podobnih poizvedovanj: rodilo je določene sadove, vendar . . .

»Valentin baje ve, da Ukmar po tistem ni objavil več niti vrstice. O tem govori kot o znanem dejstvu. Hkrati pa se obnaša tako, ko da mu je o tem neprijetno govoriti. Mogoče pa mu je le neprijetno *z mano* govoriti o tem? Ko da gre za nekakšno mojo krivdo, ki je pa iz obzirnosti noče vlačiti na dan?«

To so seveda čisto osebni občutki Kovalskega. Kaj je o tem menil Valentin D., ne moremo ugotoviti. Zakaj naj bi v prijatelju zbujal lažne — neutemeljene — občutke krivde? Vse kaže, da je pripovedoval nekaj o tem, kako je Ukmar že mrtev. O tem je govoril na svoj način, se pravi cinično-malomarno. Kovalski si zapiše: »Valentin pravi, da Ukmar ni več med živimi. Da je imel nekaj na jetrih, že dalj časa, pa tega niso vedeli. Ukmarjeva hčerka da zdaj ureja literarno zapuščino, v tem da je našla svoj življenjski cilj. Valentin zdaj o njej govori drugače, ne več kot o pozele-nje zbujajočem sadežu, pač pa se dela zaskrbljenega: pravi, da Ukmarjevi spisi sploh niso primerni za objavo, in ko sem ga vprašal, zakaj, je rekel, da je to v zvezi z avtorjem, ki da je bil končno višji oficir in bi kot tak moral malo paziti. Paziti, na kaj? Valentin je potem nekaj časa zmigoval z rameni, češ, kako da tega ne razumem? Nato se je odločil za izjavo, kot da Ukmarjeve novele učinkujejo popolnoma neresno. Vprašal sem ga, ali Boccaccio po njegovem učinkuje resno, pa me je zavrnil, da on ni pri vojni cenzuri.«

»Vojna cenzura, kaj je to, sem ga vprašal: in če bi bila, bi njena pristojnost segala — do kam? Zdaj se je namrgodil in rekel, kaj da on ve, kakorkoli, vojaškim osebam je neprimerno . . . (Ko da je on pooblaščen za take sodbe.) — Potem je postal — vsaj zame — še bolj nejasen, začel je govoriti o starih samcih, o tem, da se jim njihovo nagnjenje do kosmatega govorjenja spregleda, ne more pa se spregledati, če naj bi kaj takega prišlo na papir.«

»Opomnil sem ga, da je to čudno,« nadaljuje Kovalski, »o Ukmarju je vendar prej in vedno govoril kot o družinskem človeku, kot o očetu za zakon godne hčerke? In da prav ta ureja njegovo zapuščino? Konec koncev sem dobil občutek, da sploh ne govoriva o isti osebi. In zdaj se je začel izvijati: *pa to da sem rekel; pa vsekakor sem bil obveščen; pa saj sem ti že ves čas pravil, da Ukmarja zdaj ne bodo tiskali.* Ko da je to, da se jaz bojim Ukmarjeve posmrtni slave, predmet najinega spora!«

Kovalski prav natančno opiše konec tega pogovora: »Namesto da bi mi pojasnil te nelogičnosti, je začel govoriti o tem, kako je Ukmar prav bedasto načenjal narodno vprašanje, pa da se je zavzemal za uporabo slovenskega vojaškega besednjaka. In potem je čisto neopazno prešel na

lastne spomine, kako da je tudi on — Valentin — ko je služil vojaški rok, vseskozi ostajal v stiku z literaturo. Kako se je tam, na jugu, seznanil z Milošem Crnjanskim. Dobesedno tako: ko da ne gre za knjige, pač pa za avtorja osebno. Zdaj je začel govoriti že tako nerazločno, da se ni dalo ugotoviti, ali sploh ve, da je Crnjanski živel v emigraciji. Potrpežljivo sem se delal, da ga poslušam, kimal, dvigoval ramena in podobno. Vleklo se je brez konca in kraja.«

Kovalski ne pove, da je šlo za navadno popivanje. Njuno navado, da sta vsakokrat običala v kakšni gostilni, kjer se je obvezno pustil moriti, dokler ju niso postavili čez prag, omenja drugod.

Kasneje (ob drugi priliki) je Kovalski spet prijel Valentina v zvezi z zgoraj omenjenimi neskladnostmi. Kako je bilo torej z Ukmarjem? Izkazalo se je, da Valentin — ko je govoril o oficirju, ki da je umrl v garniziji neke na Jugu in ki da je imel hčerko, ki se je potem dajala z uredništvu *po vprašanju* oficirjeve zapuščine — sploh ni imel v mislih Karla Ukmarja. Jasno in glasno je izjavil, da je govoril o avtorju s srbohrvaškega jezikovnega območja, s katerim je prišel v stik med služenjem roka; in ki da sploh ni imel zveze z našimi (tj. slovenskimi) literarnimi aferami.

Lepo, če bi to pozno razodetje lahko vplivalo za nazaj. V času, ko se je Kovalski prvič poskusil informirati o Ukmarju, mu je bilo prekleto težko pri srcu. Valentinova pijanska miselna zmeda je samo še poglobila njegove dvome o nekakšni krivdi. Seveda v zapiskih to taji, saj je prepričan, da je le »eksistencialno« prizadet. »Morala in krivda s tem nimata nič opraviti.« Za Valentinovim klobasanjem je slutil temačno afero. Valentin naj bi v resnici »nekaj vedel«, iz določenih razlogov se Valentinu ni zdelo primerno, da bi vse po vrsti zaupal Kovalskemu; in ko se je pomotoma malo preveč razgovoril, se je ustrašil in spustil, kakor sipa, tinti podoben oblaček neurejenih izjav . . .

Pustimo to. Res je, da Ukmar po tistem ni več objavljaj. To je eno izmed neizbrisnih mest, eno izmed mest *navzkrižno preskušene realnosti*. (Tako imenuje Kovalski tiste svoje ugotovitve, ki stojijo črno na belem, — se pravi, ne le v njegovih zapiskih, pač pa tudi drugje: takrat gre torej za dejstva, ki niso *premaknjena*.)

Identificiranje z Ukmarjem. Umišljene rane, resnične rane

Kovalski se torej zapoznalo solidarizira z *izginulim* pisateljem Ukmarjem. Od kod ta nepričakovani izbruh človečanskega čuta? Zdi se, da je Kovalski vzel vse preveč zares tisti dogodek, namreč to, da se je v *Književniku* pojavil brez levice. To smo že nakajkrat povedali. In? Nič nam ne pomaga, dejstvo, da je zadevo jemal zares, ostane. Skušali smo priti do korenin te njegove preobčutljivosti. Mimogrede smo zadeli na osebo, ki je menda zares izginila, ki je bila prav zares *izbrisana*. Pravzaprav tu nismo naleteli nanjo, našli smo le njeno (njegovo: Ukmarjevo) sled. Zaznali smo sledove tega izbrisa: tako si Kovalski sam zase predstavlja, da bo izbrisan; v megleni, mogoče niti ne preveč oddaljeni prihodnosti. In ko smo se vprašali, zakaj

je Kovalskega tako močno (pa čeprav razmeroma pozno) prizadelo izginotje neznanca, človeka, o katerem ni vedel tako rekoč ničesar (ničesar razen tega, da je napisal nekaj novel in da je zaplodil poželenja vredno hčer), kaj smo ugotovili?

Mogoče bi tu kazalo citirati članek iz poljudnoznanstvene revije (pravzaprav: podati izvleček iz tega članka). Govor je o *jeziku rastlin*. Najnovejši izsledki iz rastlinske psihologije da govorijo v prid domnevi, po kateri se drevesa lahko sporazumevajo, seveda brez besed. Če so ogrožena od parazitov, oddajajo vonj, ki naj bi posvaril sosedna drevesa: ta lahko potem pravočasno mobilizirajo svoj imunski sistem. Mogoče je Kovalski zaznal ogroženost drugih — sebi podobnih — osebkov. Pripoved o njem je torej pripoved o neki imunski reakciji: ki je prej kot kaj drugega le odmev tega, kar se je zgodilo drugim, oddaljenim in nepoznanim?

V okvirih naše pripovedi se izginotje ne kaže kot zaresna — mogoče celo nasilna — smrt. Tu ne bomo priče ne njegovemu zginevanju ne zginevanju njegovih bližnjih, — in prav tako drži, da Kovalski, naša glavna priča, ni bil navzoč pri Ukmarjevem zginevanju. Končno ne vemo niti tega, ali gre pri slednjem sploh za resnično osebo in ne za izmišljeni (»literarni«) portret, sestavljen na podlagi nezanesljivih Valentinovih govoric? Ali celo na podlagi namernih ponaredkov? Prav tako nič ne kaže, da bomo usodo Kovalskega spremljali vse do zadnega roba, vse do tja, ker se zavest, ki še lahko komunicira, sprevrže v nemo, vse-znake-v-sebi-zadržujočo zavest. Ta naša zgodba bo vsekakor ugasnila prej kot njena osrednja oseba.

Namesto vsega tega (se zdi) bi lahko poročali o resničnih prigodah: o prigodah človeških teles, ki so bila (in še bodo) podvržena bolečini, pohabljanju in razkroju, do česar prihaja, (kot bi navajali učno knjigo za šolarje nižje stopnje!) na dva načina, po dveh poteh: v »naravi in družbi«. Ob tem se nam od nekod pritika nesmiselno jezikav ugovor: »Saj papir vse prenese.«

Zakaj mu ne bi kljub vsemu prizanašali?

Končno pa je (vemo, vemo! tudi telo Kovalskega podvrženo isti usodi, istim pravilom. Kar velja tudi za telesa njegovih bližnjih, se pravi njegove matere (majhne in svetlolase, včasih pretirano zgovorne gospe) pa njenega ljubimca Kerkiranisa. In morda bi zdaj čisto mimogrede in na kratko omenili osebo, ki je nekaj bežnih tednov delila mizo z omenjenimi tremi, posteljo pa samo z enim izmed njih, namreč s Kovalskim. (Bi morali v tem primeru uporabiti ime: Jakob?) Gre za črno laso, črnooko, komajda malce škilečo mlado žensko, o kateri je mati Kovalskega nekoč (vedoč, da jo ta posluša) izjavila tole: ta že ne bo dolgo ostala pri nas.

Tudi telo te mlade (nekoč mlade: zdaj že ne-več-tako-mlade) ženske je podvržno razkroju: to resnico nam moralisti že nekaj tisočletij vztrajno kličejo pred oči, nam ostane le, da prikramamo: vemo, vemo. No, če naj bi šlo le za naše izhodišče, po katerem se bomo držali zapisanih virov, bi nam kazalo počakati le nekaj desetletij (mogoče pa še dosti manj): in že bi lahko po osmrtnicah v časopisju povzeli poročilo o dokončnem izbrisu vsakega med njimi.

To bi pomenilo, da hočemo usmeriti pogled v prihodnost, se pravi v pokrajino, ki jo »vidi le Alahovo oko in o kateri govorijo le norci«. No, tudi glede preteklosti: lahko bi, če je že tako, opustili rahločutno metodo, po kateri nam je bilo molčati o krvavih dogodkih. Nas je zadrževalo vse premalo preverjeno mnenje, po katerem večina zemljanov ne prenese vonja po krvi? Vsekakor se lahko zdaj ob koncu malce popravimo, še je čas. Dajmo ljudem — saj morda le niso tako občutljivi — še kos otipljive resničnosti. Zdaj gre za dogodek, ki se je, prav tako kot vse drugo, ohranil v gostem tkivu zapiskov Kovalskega.

Zakaj se je Kovalskemu zdelo vredno zapisati ta spomin iz davne preteklosti, ta odmev iz rodbinskega izročila? Ki ga lahko postavimo ob bok šaljivim rodbinskim zgodbam, ki naj bi pojasnile izvor priimka Kovalski?

Stričev priimek

Vprašanje je, ali lahko verjamemo Kovalskemu, ko piše, da se nikakor ne more spomniti zadevnega priimka. Gre za priimek njegove mrzle tete (materine sestrične). Ta priimek ima pomembno vlogo v omenjeni rodbinski legendi, namreč v tisti, iz katere veje resničen vonj po krvi. Tako izražanje je morda čisto na mestu, saj gre za dogodke iz prvih desetletij tega našega (zdaj že v zaton nagibajočega se) stoletja. Pravzaprav sploh niso vpleteni Kovalski, pač pa rodbina Jakobove matere, za neko stransko vejo, katere člani so seveda Jakoba, njegovo mater in strice, španske borce, šteli za stransko vejo.

Mrzla teta Kovalskega je živela dalj časa v glavnem mestu, — ki tedaj ni bilo glavno mesto federacije, pač pa *prestolnica*. Tetin mož je bil nekaj časa funkcionar takratne Ljudske stranke, kot tak je po nekih volitvah dobil pomembno mesto v državni upravi. Naneslo je, da je lahko vplival na to, kam se bodo razporejale finance iz določenih skladov. Med drugim: bil je *dobrotnik* državnega združenja slepih. To se mu je, kot bomo videli kasneje, po svoje izplačalo.

Torej, prav ta mož mrzle tete je glavna oseba v družinski legendi. Izraz legenda mogoče tu ni povsem primeren, saj gre za spomin na nesrečen dogodek, ki niti ni brez vseh šaljivih primesi. (Le neke v ozadju bi se lahko skrivalo nekaj kot kazen božja, kar je zapeljalo Kovalskega, da je uporabil — ne enkrat — prav to besedo: legenda.) Kovalski se nikakor ni mogel spomniti, kako se je mož pisal. V tem slabem spominu naj bi se — nemara — kazalo dejstvo, da sta bili ti dve veji rodbine — Kovalski in tisti-drugi — dolgo časa povsem odtujeni med sabo, menda prav zaradi radikalno različnih političnih nazorov? (Na eni strani *klerikalci*, na drugi *rdečkarji*: nekaj časa sploh niso hoteli vedeti drugi za druge!) »Tako malo smo imeli stikov, da sploh ni mogoče govoriti o kakšnem sporu,« piše Kovalski.

»Zagotovo pa vem, da so imeli, ne ravno živalski, pač pa živalskemu podoben priimek.« Vrzal v spominu je torej do neke mere popolnjen:

stric se je pisal morda Jalen ali pa Jareb. Je to kaj pomembno? — »Stric, se pravi tetin mož, je bil menda nekoč v družbi kolegov (morda gimnazijcev, morda študentov, vsekakor katoliških mladcev). Kje? Na nekem dvorišču, na pristavi, v lovski koči? Podrobnosti si Kovalski ni zapomnil.« Vsekakor so bili nekje, kjer jim je bila dostopna lovska puška. Eden izmed stričevih *pajdašev* je vzel orožje v roke in pomeril na strica. Zdajle bom pa *počil* tole žival, je rekel.«

Le kako je mogel Kovalski pozabiti priimek, ki je bil tako pomenljiv? Tu je bilo izvirno izročilo vsekakor natančno, *pajdaš* je, to si lahko kar mislimo, uporabili tisti živalski (živalskemu podobni) priimek: ustrelimo Jareba!

V »legendi« je bilo razločno poudarjeno, da je šlo za nesrečo, izvirajočo zgolj iz mladostne objestnosti. Dvocevka naj bi bila prazna, pa ni bila. V eni izmed cevi je bil naboj s šibrami za zajce.

Dovolj zanesljivo se zdi, da je bilo ustje cevi prav blizu stričevega ramena: sicer bi se bil snop šiber razpršil, prizadet bi bil obraz, ogrožena bi bila utripalnica v vratu. Za pest jeklenih kroglic se je zarilo v stričevo ramo, mu pretrgalo živec. Zgodba pripoveduje, da je imel stric potem vse življenje negibno (prosto visečo) roko. Tu so verjetno nekaj olepšali. Lahko si mislimo, da roka ni bila le mlahava, pač pa tudi precej stanjšana, »posušena«.

Je *takrat* steklo kaj krvi? Prav gotovo. So navzoči mladci zaznali njen zadah? Kdo bi to vedel. Zraven bi moral biti kdo s pisateljsko žilico, da bi potem prenesel potomstvu ta zoprno naturalistični detajl.

Kovalski posebej poudarja, da se s stricem zaživa nikoli ni srečal. In vendar sta nekaj let preživela v istem (glavnem) mestu! Med množico rojakov (beguncev in izseljencev), ki so v tem času obiskali kletno stanovanje matere Kovalskega (tudi ta je bila begunka), vsekakor ni bilo strica z »živalskemu podobnim priimkom«. Pač pa se je Kovalski spominjal stričevega pogreba, opazoval ga je namreč iz žabje perspektive, skozi okno. Sprevod je šel prav po njihovi, na Grobljansko (»Pokopališko«) pravokotni ulici.

Na pogreb je prišlo nepričakovano veliko število Slovencev, je skoraj štirideset let kasneje pisal Kovalski, »verjetno je komaj vsak dvajseti med njimi poznal strica. Kajpak pa so ga dobro poznali tisti drugi, poleg rojakov najbolj monžično zastopani, namreč slepci. Zaradi njih je pogrebna kolona ustvarjala prav nenavaden vtis — nekateri so hodili sami, drugi so bili vódeni; jaz, ki sem jih opazoval tako poševno od spodaj, tisti hip niti nisem razumel, za kaj gre.«

Namreč: mladi Kovalski ni mogel vedeti, zakaj je poleg tistih, ki hodijo sami, toliko teh, ki jih morajo peljati. Mnogi so imeli temne naočnike, njemu pa takrat ni bilo čisto jasno, kaj to pomeni. Glavo je imel motno od vročinske bolezni — zaradi nje je moral ostati doma — nehote je tudi ljudem v sprevodu pripisoval lastno počutje. Kako naj bi si bil na jasnem glede patetične hvaležnosti, ki so jo izražali ti obrazi, pa gibi nekaterih za

pogrebom idočih očalarjev? Če bi uganil, da gre za ljudi, ki jim je vzeta luč oči, bi bila zmeda v njegovi glavi še večja.

Podatke o stricu, ki jih tam zraven navaja, je dobil od matere prav v tem času (1943. leta). Mati Kovalskega je ob stričevi samotni smrti pozabila na ideološke razprtije. »V hipu je postala nekam bolj človeška,« piše Kovalski. Sicer pa je zgodba potrjevala njene lastne levičarske nazore: *klerikalci* so se v njej bolj slabo izkazali.

Mati Kovalskega se je, prišedši s pogreba, očitno lepo razgovorila. Tu bomo podali le izvleček iz povzetka Kovalskega, čisto na kratko.

Mož, ki so ga tisti dan pokopali, je bil nekdanji funkcionar (morda bi lahko rekli kar politik), vendar je bil že dobrih deset let popolnoma zavožen. Zgubljena eksistenca. Njegova žena, mrzla teta Kovalskega, se je nekaj let pred to vojno odselila v Slovenijo, da bi ušla bedi in sramoti. Stric je namreč bankrotiral. Podpiranje slepih je bil samo eden izmed njegovih *idealističnih spleenov*, še zdaleč ne najbolj poguben. Šlo je tudi za nekakšne projekte, ki jih ni bilo mogoče uresničiti. Sredi težav, ki so se zgrinjale nadenj, si je pomagal z običajnim zdravilom: nezadržno je bredel v alkoholizmu. Vendar, kdo ve — zdi se, da je mati Kovalskega omenila prav to opravičilo — morda ga je tako daleč prignala prav okoliščina, da si z desnico ni mogel kaj prida pomagati? Res je, z levico se je zato toliko bolj trdno oklepal kozarca.

Verjetno bi bil že kdaj (že kdaj: se pravi že pred vojno) shiral na cesti (umrl zaradi podhlajenosti na klopici v parku), če ne bi bil imel že ves čas hrane in postelje v *Združenju slepih*. V vojnem času se je hrana tudi tu zelo poslabšala. Kar je zaužil ob mizi slepih (Kovalski si je predstavljal, da je stric tam sedel vedno na istem, *lastnem* stolu), mu ni moglo ustaviti napredujoče tuberkuloze.

Povezave

Kovalskemu je stričeva štorija oživila v spominu, ko je mozgal o levici na sliki v *Književniku*: o levici, ki je ni bilo. Tu je seveda obilo vzporednic. Stric je imel sicer prizadeto drugo roko: desnico in ne levico. Namigi pa so zato samo še globlji, saj je bil stric po merilih nasprotnе veje »desničarski« politik, Kovalskega pa je *naključje* prikrajšalo prav za njegovo po materini strani podedovano levičarstvo.

Verjetno se je Kovalski notranje istovetil s postavo iz rodbinskega izročila. Sam sicer ni bil zavožen, — ni se zapil s prijateljem Valentinom. Ni se — kot stric — zabubil v blatu vele mesta (potem, ko bi mu bil dan vzpon med kroge, ki lahko delijo denar in pravico). Kaj se ve, mogoče je Kovalski preživel svoj vek v materinem okrilju prav zato, ker ga je ves čas zadrževala skrita grožnja: slabo boš končal, če boš šel po stričevih stopinjah! Sicer pa, kaj bi ugibal o teminah podzvesti Kovalskega. Iz načina, kako v dnevniku postavlja stričev primer ob svojega, je očitno: na stričevem primeru je videl, kako je to, če ti roka usahne. Potem počasi usahne tudi sam.

(... za kazen, ker si dvignil roko nad očeta? Tako so strašili некоč trmaste in uporne otroke. Nikjer ni rečeno, da je bilo tako tudi v Kovalskega primeru. Vendar, kaj se ve?)

V obeh primerih — pri Kovalskem in pri mrzlem stricu — se je nekdo pošalil. Nekdo: urednikova tajnica, ki ima doma fotolaboratorij in katere konjiček je fotomontaža? Ali pa katoliški mladec, ki zaradi v priimku vsebovane živalske asociacije pritisne zapored na dva petelina — spomnimo se, da ima dvocevka dva? Saj, in puška je bila domnevno prazna. In Kovalski domnevno ni pretirano občutljiv za take spremembe, za spremembe pri telesnem opisu, če gre zgolj za fotografijo, ne pa za resnično, z židko sokrvično prepojeno gmoto njegovega *fizisa*?

Dejstvo je, da Kovalski v tem času vse pogosteje premišljuje o oblasti, seveda ne v tem smislu, da bi je bil sam kdaj deležen. Zapisuje si razne izreke, po katerih lahko sklepamo, da vidi povsod, v vsakem učinkovanju »skrivnostno prikazovanje Oblasti.«

»Kaj pomeni imeti oblast? Na primer imeti puško dvocevko v roki. Imeti pred sabo sošolca z za to primernim priimkom. — Katoliški mladec, ki je sprožil v stričevo ramo, se je znašel za hip na tem položaju, na položaju Oblasti, — stric pa se je znašel v njenem vplivnem območju. Temu podobna je — tudi začasna — (pogojna, skrivna, nezavedna?) oblast neke osebe v uredništvu *Književnika*.«

Gornjega odstavek ni zapisal Kovalski, zato ga pravzaprav ne bi smeli dati v narekovaje. S tem smo morda za hip zbegali bralca. Vendar se nam zdi, da so se prav take misli motale po možganskih vijugah Kovalskega.

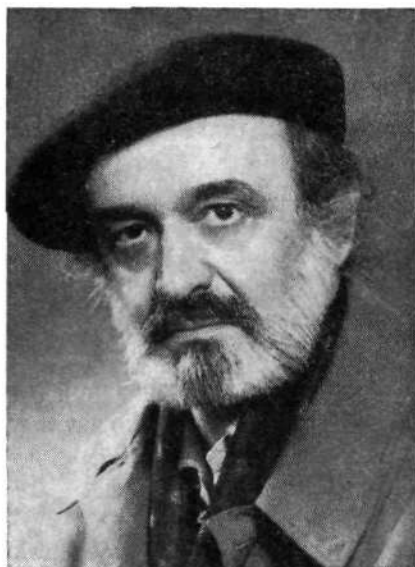
Dejansko pa le malo vemo o Jakobu Kovalskem. Ve on sam o sebi kaj več? Kdo bi si upal trditi. Prevelika bližina, preveč nadržanosti: taka perspektiva resnici menda sploh ni v prid. Kovalski pa je včasih premišljal o sebi kot o nekem tretjem, oddaljenem. Prav zato se nam je njegov dnevnik zdel vreden podrobne obravnave.

Pri tem se nam, žal, ni posrečilo, da bi razkrili ozadje tistega komično-trivialnega dogodka, ob katerem smo se toliko mudili. Take stvari sicer radi pripisujemo tiskarskim škratom, mitološkim osebicam. Ob tem velja pripomniti: tiskarski škrat, kakršen naj bi odrezal Kovalskemu roko, je v tesnem sorodstvu z na videz manj pravljичnim Stricem naključjem. Kovalski, ki je, kot vemo, bral in cenil Freuda, ni verjel v naključje. (Zato pa je bil toliko bolj sumničav?) Za opisanimi dogodki je po vsej sili hotel videti *nekaj več*. Recimo, urednikove (ali kogar si že bodi) zle namene. Njegovo (ali kogar si že bodi) objestno zlobnost. Še najbolj pa bi bilo podobno Kovalskemu tole: da bi tam zadaj iskal *moč*, ki da se je pilepila na določeno osebo: moč, ki se po logiki stvari mora uveljaviti: pač zato, ker je. Ta moč naj bi bila sama po sebi porok za obstoj zle volje, ki lahko Kovalskega — ali kogarkoli izmed njemu podobnih — izniči. V hipu? Ali pa počasi, s postopnim odvzemanjem biti?

O tem, kako je bilo zares s fotografijo Kovalskega, ostajamo v negotovosti. Na fotografiji v *Književniku* lahko vidimo njegov neodločno smehljajoči se obraz s parom črnih, med maščobne blazinice potisnjenih očesc.

Desna roka sloni na kolenu z malce razprtimi prsti — kot da bi bila sklenjena s pripadajočo ji levico — levice pa ni.

Negotovost, samo glede tega? To še ne bi bilo tako hudo. »Negotovi smo,« zajedljivo piše Kovalski, »o vsem pomembnem, po vseh točkah. Nekaterim med nami se to zdi neznosno: se pač še niso privadili.«

Janez
Ovsec

FENIKS

1. Vrt imam.
Pol na soncu,
pol v senci.
Za hrbtom šetraj molí
v pelin.
Timijan
in majaron
rasteta za želodec
in ljubezen.

Nekega zimskega dne
postane mesto
neresnično.

Narava
po mnogih pretresih